लोकशाहीर वामनदादा कर्डक अनंतात विलीन

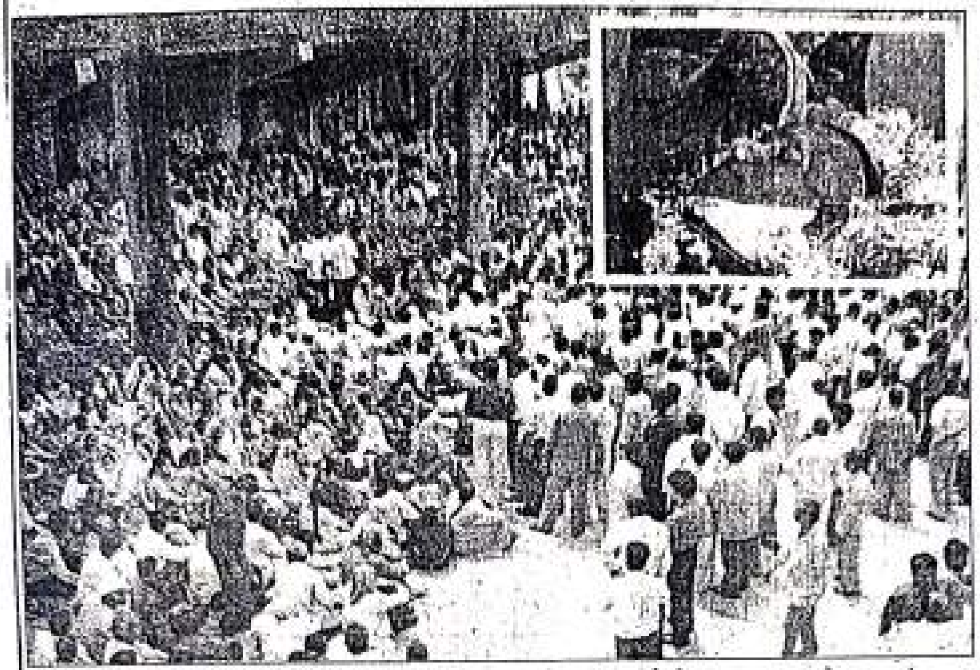

लोकशाहीर वामनदादा कर्डक यांच्या पार्थिवावर काल नाशिक येथील अमरधाममध्ये अन्त्यसंस्कार करण्यात आले. या प्रसंगी उपस्थित जनसमुदाय. (देशदूत चित्रसेवा) (आणखी छायाचित्रे शेवटच्या पानावर.)

नाशिक (प्रतिनिधी)- आपल्या धारदार लेखणीने व पहाडी आवाजाने गेली सहा दशके समाज जागृती करणारे लोकशाहीर वामनदादा कर्डक यांच्यावर काल येथील अमरधाममध्ये हजारो चाहत्यांच्या उपस्थितीत अंत्यसंस्कार करण्यात आले.

सकाळी ११ वाजता वडाळानाका येथील त्यांच्या निवासस्थानापासून अंत्ययात्रेला प्रारंभ झाला. यावेळी वामनदादांचा देह असलेल्या गाडीवर शांताबाई कर्डक, राजा ढाले, गणेश उन्हवणे, प्रकाश लोंढे, मदन शिंदे, संजय साबळे आदी होते.

'वामनदादा अमर रहे', 'जब तक सुरज चाँद रहेगा, दादा तेरा नाम रहेगा' म्हणत हजारो वामनदादाप्रेमी अंत्ययात्रेत सहभागी झाले होते. वडाळानाका, मोठा राजवाडा, मज्झे रोड, चौक मंडई, (पान ५ वर)

लोकशाहीर वामनदादा कर्डक अनंतात विलीन

(पान १ वरून) महात्मा फुले मंडई, पद्रकाली, गाडगे महाराज पुतळा, शालिमार, शिवाजीरोड, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर पुतळा, रेडक्रॉस सिग्नल, धुमाळ पॉईंट मार्गे अंत्ययात्रा अमरधाममध्ये येऊन पोहोचली. अंत्ययात्रेत भारिप बहुजन महासंघाचे नेते प्रकाश आंबेडकर, राजा ढाले, प्रेमानंद रुपवते, मोतीराम कटारे, लक्ष्मण केदार, आनंद शिंदे, प्रतापसिंग बोदाडे, प्रा. गंगाधर पानतावणे, डॉ. डी. एल. कराड, जोंड, वसुधा कराड, सुरेश निकम, गौतम देशपांडे, योगीराज बावा, गोसावी, राजेंद्र गोसावी, डॉ. जायभावे, भाऊसाहेब उप, करुणासागर पगारे, रमेश जाधव, दीपचंद दोंदे, जयंत भालेराव, दादाभाऊ निकम, संदीप डोळस, शशीकांत उबाळे, रमेश मकासरे, डॉ. प्रतापराव वाघ, चंदन म्हसदे, अविनाश डोळस, हरिभाऊ पगारे, दीपक जाधव, अभिमन्यू कराडे, अरुण काळे, किशोर पाठक, अनूप गोसावी, श्रीकांत गायकवाड, एस. एस. सावणे, अशोक भालेराव, डॉ. भास्कर म्हसाळे, गजानन घोडे, शरद काळे, संदीप डोळस, नाना बच्छाव, दिलीप साळवे, विक्रम गायकवाड, किशोर जोंधळे, किशोर ढमाले आदींसह महाराष्ट्रातल्या कानाकोपऱ्यातून वामनदादा कर्डकांवर प्रेम करणारे हजारो चाहते अंत्ययात्रेत सहभागी झाले होते.

भीमराजके जमानेका
आलम चला गया

अमरधाममध्ये झालेल्या श्रध्दांजली सभेत राज्याचे उच्चशिक्षण मंत्री लक्ष्मण ढोबळे, बाबा आढाव, भाई वैद्य, शाहीर विठ्ठलराव उमप, प्रकाश आंबेडकर, राजा ढाले, विनायकदादा पाटील, हरिभाऊ महाले, रमेश मकासरे, धनश्री तायडे, लक्ष्मण केदार, प्रतापसिंग बोदाडे आदींसह मान्यवरांनी आपल्या भावना व्यक्त केल्या.

प्यारा था वो हमारा,
हमदम चला गया
किस नगमा वो संगीतका
सरगम चला गया
भीमराजके जमानेका
आलम चला गया।

अशा शब्दात शाहीर विठ्ठलराव उमप यांनी आपल्या भावना व्यक्त केल्या, यावेळी त्यांना भरून आले होते. महाराष्ट्राच्या काना-मनाला वेड लावणारा जातीवंत लोकशाहीर आज निघून गेला आहे. आपल्या शब्दांनी उभा महाराष्ट्र गदगदा हलविणारा लोककवी आज आपल्याला सोडून गेला आहे, अशा शब्दात राज्याचे उच्चशिक्षण मंत्री लक्ष्मण ढोबळे यांनी श्रध्दांजली वाहिली.

वामनदादा कर्डक हा आंबेडकरी चळवळीतील शेवटचा दुवा होता, तो आता आपल्यातून निघून गेला आहे, असे राजा ढाले यांनी यावेळी सांगितले.

लेखनी वामनाची
नाही कधी भंगली
नाही कधी खंगली
वामनाच्या संगे
राजसर रंगली

अशा शब्दात प्रतापसिंग बोदाडे यांनी श्रध्दांजली वाहिली. कविता लेखनाच्या बाबतीत तुकारामाची परंपरा वामनदादांनी चालविली होती. दलित-शोषित जनतेच्या जाणल्या गेला, असे प्रसिध्द साहित्यिक बाबुराव बागूल यांनी सांगितले.

वामनदादांनी शब्दातून अंगार पेरला. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे विचार त्यांनी गावागावात जाऊन पोहोचविले. दलित चळवळीतील त्यांचे कार्य म्हणजे एक मैलाचा दगड आहे, अशा शब्दात भारिप-बहुजन महासंघाचे राष्ट्रीय अध्यक्ष प्रकाश आंबेडकर यांनी आपल्या भावना व्यक्त केल्या.

पराभूत माणसांना आपल्या अधिकाराची जाणीव वामनदादांनी करून दिली. विद्रोहाचा भाग त्यांनी आपल्या गीतांमधून मांडला. आंबेडकरी चळवळीतील शेवटचा लोकशाहीर अस्ताला गेला आहे, असे प्रसिध्द साहित्यिक प्रा. गंगाधर पानतावणे यांनी सांगितले.

प्रार्थनेसारखी वाटावी अशी गाणी वामनदादांनी लिहिली. बाबासाहेबांचे विचार त्यांनी आपल्या गाण्यांमधून पोहोचविले. लोकांच्या भाषेत त्यांनी लिहिल्यामुळे ते लोककवी झाले, असे माजी मंत्री भाई वैद्य यांनी सांगितले.

चळवळीशी संबंधीत असलेला महाराष्ट्रातील एक निष्ठावंत कार्यकर्ता आपल्यातून निघून गेला आहे, असे विनायकदादा पाटील यांनी यावेळी सांगितले. शरद पवार यांनी पाठविलेला संदेश विनायकदादा यांनी सांगितला. वामनदादांचे समग्र साहित्य आपण प्रसिध्द करणार असल्याचे शरद पवार यांनी संदेशात म्हटले आहे.

यावेळी बाबा आढाव यांनी दलित शोषितांना आपल्या शब्दातून न्याय मिळवून देणारा लोकशाहीर म्हणजे वामनदादा अशा शब्दात श्रध्दांजली वाहिली. रमेश मकासरे, अर्जुन डांगळे, डॉ. डी. एल. कराड, आ. विश्वास गांगुर्डे, माजी खा. हरिभाऊ महाले, प्रेमानंद रुपवते, शाहीर गजाभाऊ बेणी, प्रतापसिंग बोदाडे, आनंद शिंदे, दादाभाऊ निकम, धनश्री तायडे, किशोर जाधव, लक्ष्मण केदार आदींनी वामनदादा कर्डक यांना श्रध्दांजली वाहिली.

विजयकुमार पाईकराव
सहसंपादक,
संवाद पत्रिका
य.च.म.मुक्त विद्यापीठ
नाशिक-४२२, २२२.

लोककवीचे जाणे...

लोककवी वामनदादा कर्डक यांच्या निधनाने दलित चळवळीचा एक मोठा आधारस्तंभ निखळून पडला आहे. सिन्नर तालुक्यातील एका खेड्यात जन्मलेला हा समाजाच्या दृष्टीने वाह्यातपणा असलेल्या गाण्या बजावण्यात रमणारा मुलगा एक मोठा कवी होईल; एवढेच नव्हे तर आपल्या कवनांच्या माध्यमातून रंजल्या - गांजल्या समाजात नवे चैतन्य निर्माण करील, असे कोणी सांगितले असते तर त्याची गणना मूर्खातच झाली असती. कारण एकतर वामनदादांनी 'गमभन' देखील गिरवलेले नव्हते. त्यामुळे लोकांच्या दृष्टीने ते पोट भरण्याची नोकरीही मिळवण्याच्या पात्रतेचे नव्हते. पण सरस्वतीच जन्मदत्त वरदान लाभलेल्या वामनदादांना त्यांच्यातील गुणांची जाणीव झालेली असावी. म्हणूनच ते लहान वयातही शब्दांची गंमत लुटत असत. पुरती समज येण्याच्या आतच त्यांनी मुंबई गाठली आणि पोट भरण्याची धडपड करताना त्यांना समाजाचे विदारक चित्र अधिक तीव्रतेने जाणवले. अनुभवविश्व समृद्ध झाला. मित्रांच्या मदतीने अक्षरांची जुजबी ओळख झाली आणि समाजाच्या सर्वात खालच्या स्तरातील वर्गाचे दुःख जवळून पाहताना, स्वतः भोगताना शब्द आतून येऊ लागले. एकापेक्षा एक सरस गीते स्फुरू लागली. वामनदादांनी दहा हजारांच्या आसपास कवने केली. ही त्यांच्या अफाट काव्यप्रतिभेची साक्ष म्हणावी लागेल. प्राचीन काळी संतकवी ज्याप्रमाणे रचना करून समाजाच्या हवाली करीत तसेच वामनदादांनी केले. आजकाल मुश्किलीने एखादी कविता सूचली तर कुठेतरी छापून येण्यासाठी प्रचंड धडपड केली जाते. वामनदादा आणि व्यवहार यांचा छत्तीसचा आकडा असल्याने हा अमूल्य ठेवा काळाच्या ओघात नामशेष होण्याची भीती होती; पण वामनदादा आणि त्यांच्या गीतांवर जीवापाड प्रेम करणाऱ्या त्यांच्या चाहत्यांनी पुस्तकरूपात ती प्रकाशित केली. वामनदादा यांचा पिंडच मुळात कार्यकर्त्याचा होता. त्यामुळे नाशिकच्या प्रतिभूती मुद्रणालयाची सुरक्षित नोकरीदेखील त्यांना चौकटीत बांधून ठेवू शकली नाही. वामनदादा हे म्हणायला नाशिकचे होते; पण त्यांचा पाय एका ठिकाणी कधी ठरत नसे. शाहिरीच्या माध्यमातून समाजजागृती करण्याचा वसा त्यांनी घेतला होता. त्यासाठी सतत त्यांची भटकंती सुरू असायची. प्रकृती साथ देत नसतानाही ते खांद्याला पिशवी अडकवून घराबाहेर पडत. सगळा समाज हेच घर झालेले असल्याने स्वतःच्या क्षुद्र संसाराची त्यांना फिकीर नव्हती. त्यांच्या या बेफिकीरी वृत्तीमुळे त्यांच्यासह त्यांच्या कुटुंबाला अतोनात अडचणींना तोंड द्यावे लागले. पण कोणीही त्याबद्दल तक्रार केली नाही. वामनदादांसाठी तर या अडचणी अतिशय क्षुल्लक होत्या. त्यांनी हाती घेतलेल्या कामापुढे त्यांना ही बारीकसारीक दुःखे अगदीच किरकोळ वाटत होती. साधे शब्द आणि सोप्या रचना हे त्यांच्या गीतांचे वैशिष्ट्य होते. वामनदादा आपल्यातून गेले असले तरी त्यांच्या या अजरामर रचना अमीट आहेत.

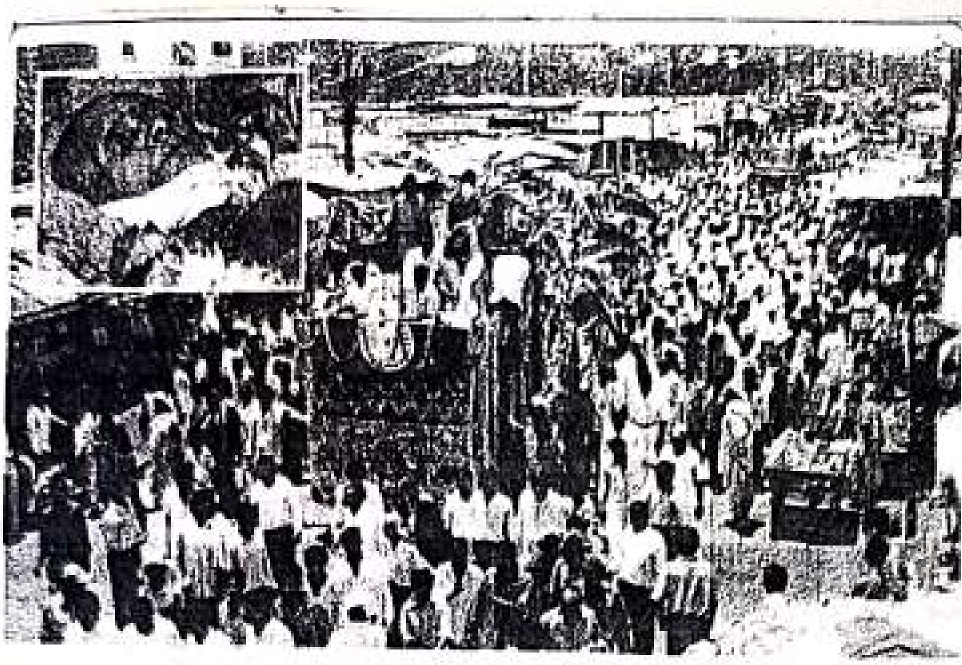

लोककवी शाहीर वामनदादा कर्डक यांच्या पार्थिवावर काल नाशकात अंत्यसंस्कार करण्यात आले. याप्रसंगी अंत्ययात्रेस उपस्थित जनसमुदाय. इनसेटमध्ये वामनदादा कर्डक यांचे पार्थिव.

वामनदादा कर्डक यांच्या पार्थिवावर अंत्यसंस्कार

नाशिक (वार्ताहर) :- आंबेडकरी चळवळीचा विचार आपल्या लोकगीतांद्वारे तळागाळातल्या जनतेपर्यंत पोहोचविणारे लोककवी शाहीर वामनदादा कर्डक यांच्यावर रविवारी दुपारी शोकमग्न वातावरणात अंत्यसंस्कार करण्यात आले. दादांची लोकप्रिय गीते गात अनुयायांनी त्यांना निरोप दिला.

नागसेननगर (वडाळानाका) येथील निवासस्थानी शनिवारी दुपारी दादांचे निधन झाले. त्यांच्या निधनाचे वृत्त समजताच नाशिकच नव्हे तर राज्यातील विविध भागातून अनुयायी, चाहते तसेच विविध राजकीय पक्षांचे पदाधिकारी शहरात दाखल झाले होते.

नागसेननगर येथून रविवारी सकाळी ११ वाजता अंत्ययात्रेस प्रारंभ झाला. महापालिकेच्या सजवलेल्या ट्रकवर दादांचे पार्थिव ठेवण्यात आले होते. तत्पूर्वी विभागीय आयुक्त किशोर गजभिये, जिल्हाधिकारी महेश झगडे, प्रांत दीपक चव्हाण व तहसीलदार रमेश मिसाळ यांनी शासनातर्फे पुष्पहार अर्पण केला. महापौर दशरथ पाटील यांनी नाशिककरांच्यावतीने श्रद्धांजली अर्पण केली. नागसेननगर, मोठा राजवाडा, फाळके कॉर्नर,

● पान ८ वर

लोकगीतांनी शाहिराला अखेरचा निरोप

वामनदादांना अखेरचा निरोप देण्यासाठी अंत्ययात्रेला अनुयायी, चाहते व चळवळीतील कार्यकर्ते मोठ्या संख्येने उपस्थित झाले होते. त्यापैकी शरद शेजवळ, अंबादास गांगुर्डे, विद्रोही सांस्कृतिक चळवळीचे अध्यक्ष किशोर जाधव तसेच किशोर ढमाले यांनी अंत्ययात्रेत दादांची गाजलेली लोकगीते खड्या आवाजात म्हटली. इतरांनी त्याला साथ देऊन दादांना अखेरचा निरोप दिला.

वामनदादा कर्डक यांच्या पार्थिवावर अंत्यसंस्कार

(पान १ वरून)

महात्मा फुले मंडई, दामोदर टॉकीज, गाडगे महाराज पुतळा, नेपाळी कॉर्नर, शालिमार, नेहरू गार्डन, महात्मा गांधी रोड, धुमाळ पॉईंट, दहिपूल, गाडगे महाराज पूल या मार्गाने अंत्ययात्रा दुपारी दीड वाजता अमरधाम येथे पोहोचली.

अंत्ययात्रेत हजारोंचा सहभाग होता. यात महिलांची संख्या लक्षणीय होती. अंत्यसंस्कारप्रसंगी माजी खा. प्रकाश आंबेडकर, हरिभाऊ महाले, आ. [illegible] मेघराज, [illegible] पळे, [illegible] विनायकदादा पाटील, प्रा. विश्वास गांगुर्डे, शाहीर विठ्ठल उमप, प्रा. गंगाधर पानतावणे, प्रेमानंद रूपवते, प्रा. अविनाश डोळस, ज्येष्ठ साहित्यिक बाबुराव बागूल, बाबा आढाव, रमेश मकासरे, रिपब्लिकन ऐक्याचे उपोषणकर्ते सुनील उमराणे, निजाम [illegible], दादाभाऊ निकम, प्रकाश लोंढे, मदन शिंदे, गणेश उन्हवणे, रमेश जाधव, प्रदीप डोळस, संजय साबळे, जयंत भालेराव, करुणासागर पगारे, डॉ. डी. एल. कराड, ॲड. प्रदीप गायकवाड, अण्णासाहेब कटारे, विनायक पाडे, प्रदीप वड्डे, पी. डी. गांगुर्डे, राजेंद्र गांगुर्डे, शरद काळे, संजय भालेराव, सुरेश निकम, कवी नवन सरोदे, मुरलीधर पगार, भगवान भोगे, रमेश जाधव, बाळासाहेब कर्डक यांच्यासह विविध पक्ष, संघटना तसेच चळवळीतील कार्यकर्ते उपस्थित होते.

सातपाटीच्या समुद्रात मुलाचा बुडून मृत्यू

डहाणू (वार्ताहर) :- पालघर तालुक्यातील सातपाटी येथे ऐन भरतीवेळी समुद्राच्या लाटांशी खेळण्यास गेलेला कुणेश दीपक वैद्य या पाच वर्षीय मुलाचा पाण्यात बुडून मृत्यू झाला.

सातपाटी येथील दीपक वैद्य या मच्छीमाराचे घर समुद्राच्या किनाऱ्यालगत आहे.

विजयकुमार गाईकवाड
सहसंपादक,
संवाद पत्रिका

वामनदादा कर्डक यांचे देहावसान

नाशिक (प्रतिनिधी)- आपल्या क्रांतिकारी लोकगीतांनी दलित-शोषित समाजाला आयुष्यभर जागविण्याचे काम करणारे व शोषितांच्या न्यायासाठी आपले संपूर्ण आयुष्य झिजविणारे लोकशाहीर वामनदादा कर्डक यांचे शनिवारी (दि. १५ मे) दुपारी ३ वा. वडाळा नाका येथील निवासस्थानी दीर्घ आजाराने निधन झाले. त्यांच्या मागे पत्नी शांताबाई आहेत.

...र तालुक्यातील देशवंडी ...ा ढोशा गावात एका गरीब शेतकरी कुटुंबात १९२१ साली वामनदादांचा जन्म झाला होता. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी दलितांच्या मुक्ती लढ्यासाठी हाक दिल्यानंतर दादा त्या ठिकाणी धावून गेले. आंबेडकरी चळवळीचा संदेश त्यांनी आपल्या गीतातून गावोगावी दिला. आपल्या क्रांतीगीतातून व लोकगीतातून त्यांनी संपूर्ण दलित समाज जागा केला. संयुक्त महाराष्ट्राच्या आंदोलनात त्यांनी स्वतःला झोकून घेतले होते. पुरोगामी विचारसरणीचे शाहीर अमरशेख, शाहीर अण्णाभाऊ साठे, शाहीर द. ना. गव्हाणकर यांच्या बरोबरीने वामनदादांनी त्यावेळी समाजजागृतीचे काम केले.

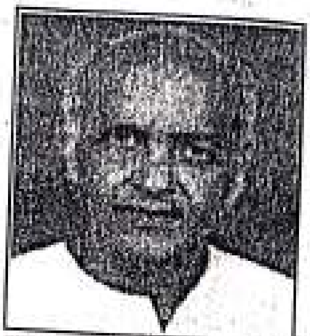

जीवनवृतांत व शोकसंदेश पान ५ वर

त्यांच्या गीतांवर आधारित 'गीत वामनाचे' हा कवितासंग्रह कॉमेड जाधव यांनी प्रसिद्ध केला आहे. बुलढाण्याचे उत्तम सोनकांबळे यांनी 'समग्र वामनदादा' हा ग्रंथ प्रसिद्ध केला आहे. वामन निंबाळकर यांनी 'वाटचाल' व 'मोहोळ' हे वामनदादांवरचे दोन ग्रंथ प्रसिद्ध केले आहेत. औरंगाबादच्या एका संस्थेने वामनदादा गौरव विशेषांक प्रसिद्ध केला आहे. त्यांच्या धारदार लेखणीतून उतरलेली अनेक लोकगीते वामनदादांनी आपल्या पहाडी आवाजातून सादर करून संपूर्ण महाराष्ट्रात आपला चाहता वर्ग निर्माण केला होता. महाराष्ट्राच्या पाठीवर एक गाव नाही, जिथे वामनदादांचे नाव नाही. त्यांना राज्यशासनाचा 'दलित मित्र पुरस्कार', 'संत नामदेव पुरस्कार', 'गाडगेबाबा पुरस्कार', 'उत्कृष्ट कवी पुरस्कार', 'शाहीर अमरशेख पुरस्कार', 'दलित साहित्य अकादमीचा पुरस्कार', 'डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर फेलोशिप भीमस्मृती पुरस्कार' आदी पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले होते. मध्यंतरीच्या काळात (शेवटच्या पानावर)

वामनदादा कर्डक यांच्या पार्थिवाशेजारी बसलेले कुटुंबिय. (देशदूत चित्रसेवा)

नाशिक मनपाच्या वतीने आयोजित डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर पुतळा अनावरण प्रसंगी वामनदादा कर्डक यांनी गणेश उन्हवणे यांना आशिर्वाद दिले होते. उन्हवणे यांची कन्या अर्पिता हिला 'तू महान कवयित्री होशील' असा आशीर्वाद वामनदादांनी दिला होता.

वामनदादा कर्डक यांचे देहावसान

(पान १ वरून)

रिपब्लिकन पक्षातही काम केले. १९८५ साली त्यांनी नाशिक मतदारसंघातून विधानसभेची निवडणूकही लढविली होती. डॉ. बाबासाहेबांचे सच्चे अनुयायी म्हणून त्यांची महाराष्ट्रात ओळख होती. दलित मागास समाजाच्या अनेक होतकरू तरुणांना त्यांनी जगण्याची आणि वागण्याची दिशा दाखविली. त्यांच्या निधनाचे वृत्त शहरात समजताच विविध क्षेत्रातील मान्यवरांनी त्यांच्या वडाळानाका, नागसेननगर येथील निवासस्थानी गर्दी केली.

आज अन्त्ययात्रा

आज रविवारी (१६ मे) सकाळी ११ वाजता त्यांचे निवासस्थान वडाळा नाका, नागसेननगर येथून अंत्ययात्रा निघणार आहे. अन्त्ययात्रा नागसेन- नगर येथून वडाळानाका, मोठा राजवाडा, चौकमंडई, फाळके कॉर्नर, महात्मा फुले मार्केट, भद्रकाली, गाडगे महाराज पुतळा, डाव्या हाताने शिवाजीरोडने शालिमार, दीपसन्स कॉर्नर, नेहरू उद्यान, सांगली बँक कॉर्नर, महात्मा गांधी रोडवरून धुमाळ पॉईन्ट, दहिपूल खालील सरळ रस्त्याने संत गाडगे महाराज धर्मशाळा रस्त्याने अमरधाममध्ये अन्त्यसंस्कार करण्यात येतील.

विजयकुमार पाईक
सहसंपादक,
संवाद पत्रिका
य.च.म.मुक्त विद्यापीठ

वामनदादांना हजारोंचा साश्रू नयनांनी निरोप

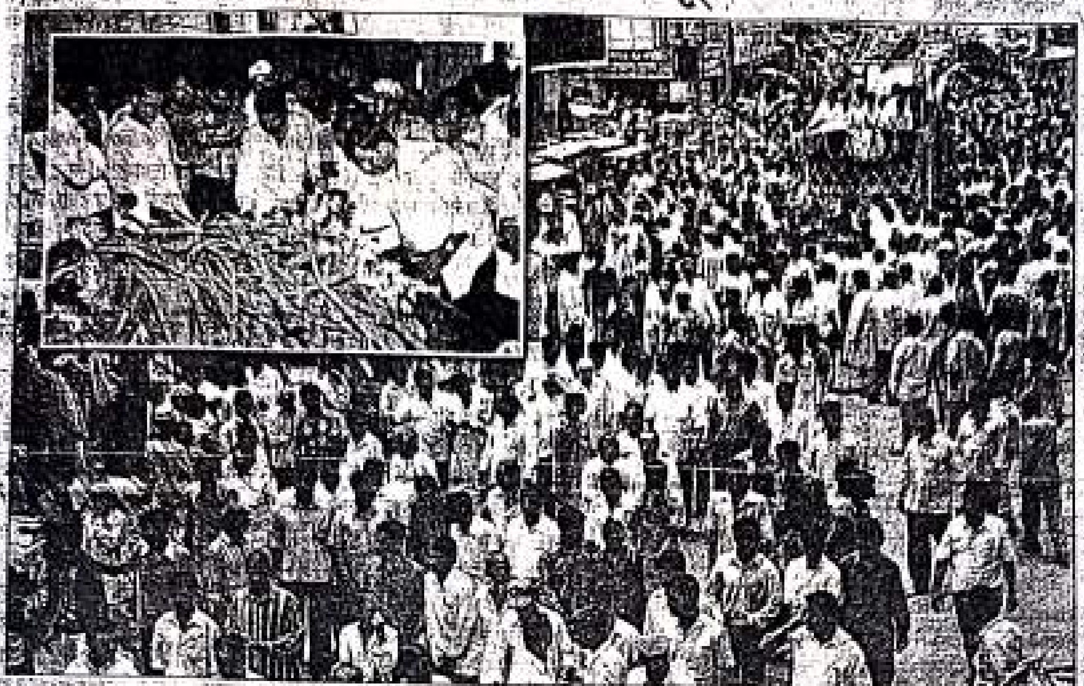

प्रसिद्ध लोककवी वामनदादा कर्डक यांची रविवारी नाशिकमध्ये निघालेली अंत्ययात्रा. इनसेटमध्ये वामनदादांच्या पार्थिवाला अग्निडाग देताना मानसपुत्र रवींद्र.

सकाळ वृत्तसेवा

नाशिक, ता. १६ : आंबेडकरी चळवळीतील श्रेष्ठ लोककवी वामनदादा कर्डक यांना आज नाशिककरांनी हजारोंच्या उपस्थितीत अश्रुपूर्ण नयनांनी अखेरचा निरोप दिला. गोदाकाठच्या अमरधाममध्ये त्यांच्या पार्थिवावर दुपारी अग्निसंस्कार करण्यात आले. साहित्यिक, सांस्कृतिक, सामाजिक, शैक्षणिक, आर्थिक, राजकीय क्षेत्रातील आणि आंबेडकरी व कामगार, कष्टकरी चळवळीतील कार्यकर्ते, नेते उपस्थित होते. अंत्यसंस्कारानंतर झालेल्या शोकसभेत वामनदादांच्या आंबेडकरी चळवळीतील कार्याचा गौरव करण्यात आला.

वामनदादांच्या पार्थिवाची अंत्ययात्रा सकाळी अकराला येथील वडाळा नाक्यावरील नागसेननगरमधील निवासस्थानापासून निघाली. पुष्पांनी सजविलेल्या ट्रकमध्ये पार्थिव ठेवण्यात आले होते. नाशिककरांच्या वतीने महापौर दशरथ पाटील यांनी पुष्पचक्र वाहून श्रद्धांजली वाहिली. मालेगावचे नवे खासदार हरिश्चंद्र चव्हाण, महसूल आयुक्त किशोर गजभिये, जिल्हाधिकारी महेश झगडे, उपजिल्हाधिकारी दीपक चव्हाण, तहसीलदार रमेश मिसाळ, राष्ट्रवादी कॉंग्रेसचे हेमंत टकले, कुसुमाग्रज प्रतिष्ठानचे अनंत कुम्भल, विनायक जोशी, विनायक रानडे आदींनी सकाळी अंत्यदर्शन घेतले.

> **भीमपर्वातील शेवटचा शाहीर :**
> अग्रलेख-पान ४

ट्रकमधील पार्थिवाजवळ मदन शिंदे, महावीर पाटील, भारिप-बहुजन महासंघाचे नेते प्रकाश आंबेडकर, अध्यक्ष राजा ढाले, नगरसेवक प्रकाश लोंढे, गणेश उन्हवणे, ज. वि. पवार आणि वामनदादांचे नातेवाईक होते. ट्रकवर तैलचित्र लावण्यात आले होते. मोठा राजवाडा येथील डॉ. आंबेडकर पुतळ्याजवळ काही वेळ अंत्ययात्रा थांबविण्यात आली. दादांच्या चाहत्यांनी या ठिकाणीही अंत्यदर्शन घेतले. अंत्ययात्रेत ज्येष्ठ विचारवंत डॉ. गंगाधर पानतावणे, माजी खासदार हरिभाऊ महाले, वनाधिपती विनायकदादा पाटील, 'सकाळ'चे संपादक उत्तम कांबळे, प्रा. अविनाश डोळस, ॲड. रंगनाथ डोळस, ज्येष्ठ सामाजिक कार्यकर्त्या रुपाताई साळवे, नगरसेवक विजय साने, वसंतराव गिते, अर्जुन डांगळे, चंद्रशेखर वाळे, विक्रम गायकवाड, पी. डी. गांगुर्डे, रमेश जाधव, ॲड. (पान ९ वर) (पुण्यात श्रद्धांजली सभा - पान ९ वर)

वामनदादांना हजारोंचा साश्रू नयनांनी निरोप

(पान १ वरून)

दौलतराव घुमरे, डॉ. स. मा. ओहोळ, विनायक खाडे, माजी खासदार डॉ. प्रतापराव वाघ, ॲड. प्रेमानंद रूपवते, ॲड. संपतराव रूपवते, प्रियकीर्ती त्रिभुवन, दादाभाऊ निकम, दीपचंद दोंदे, भगवान भोगे, रामसिंग बावरी, प्रा. गंगाधर अहिरे, श्रीधर देशपांडे, शाहीर गजाभाऊ बेणी, अण्णा पाटील, भाऊसाहेब कर्डक, अण्णासाहेब कटारे, अरुण काळे, भाऊसाहेब जगताप, ई. एल. निकम आदी सहभागी झाले होते.

नाशिक सार्वजनिक वाचनालयाच्या प्रवेशद्वाराजवळ कवी किशोर पाठक, साहित्यिक चंद्रकांत महामिने, प्रा. वेदा महाजन यांनी; तर गोदाकाठी माजी महापौर पंडितराव खैरे, स्थायी समितीचे माजी सभापती शाहू खैरे यांनी पार्थिवास पुष्पहार अर्पण करून श्रद्धांजली वाहिली. ही अंत्ययात्रा चौपमंडई, गाडगे महाराज पुतळा, भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व कर्मवीर दादासाहेब गायकवाड पुतळा, धुमाळ पॉइंट, नेहरू चौकमार्गे अमरधाममध्ये पोचली. मार्गावर दुतर्फा उभे राहून आपल्या लोककवीचे अंत्यदर्शन शहरवासीयांनी घेतले. अमरधाममध्ये वामनदादांचे मानसपुत्र रवींद्र यांनी अग्निडाग दिला. त्या वेळी उपस्थितांचा अश्रूंचा बांध फुटला.

> **'वामनदादांचे साहित्य प्रकाशित करणार'**
>
> राष्ट्रवादी कॉंग्रेसचे अध्यक्ष शरद पवार यांच्या वतीने श्रद्धांजली वाहताना वनाधिपती विनायकदादा पाटील यांनी 'समग्र वामनदादा कर्डक साहित्य' प्रकाशित करण्याचे श्री. पवार यांनी ठरविले आहे, असे सांगितले. शासनाच्या सहकार्याने आणि महाराष्ट्र राज्य साहित्य-संस्कृती मंडळातर्फे वामनदादांचे साहित्य प्रकाशित करण्याचा प्रयत्न करण्यात येईल, असे मंडळाचे सदस्य अर्जुन डांगळे यांनी श्रद्धांजली वाहताना सांगितले.

चळवळीतील दुवा निखळला

अंत्यसंस्कारानंतर झालेल्या शोकसभेत आंबेडकरी चळवळीतील शेवटचा संगीतमय दुवा निखळला, अशा शब्दांत वामनदादांना श्रद्धांजली वाहण्यात आली.

उच्चशिक्षणमंत्री प्रा. लक्ष्मण ढोबळे यांनी शब्दांच्या सामर्थ्याने दादांनी देशाला गदागदा हलविल्याची आठवण करून दिली. ज्येष्ठ नेते डॉ. बाबा आढाव यांनी वामनदादांनी परिवर्तनाच्या चळवळीला दिलेला सूर, विचार आणि आशय जागविण्याचे काम व्हावे, असे सांगितले. भाई वैद्य यांनी वामनदादांच्या गीताचे माजी राष्ट्रपती के. आर. नारायणन केलेले कौतुक सांगितले.

तुकोबांच्या तोडीचा कवी आपल्यातून निघून गेला आहे, अशी श्रद्धांजली ज्येष्ठ साहित्यिक बाबूराव बागूल यांनी वाहिली. आंबेडकरी चळवळीच्या पर्वाचा साक्षीदार हरपला आहे, असे श्री. आंबेडकर यांनी सांगितले. वामनदादांना अन्यायाची चीड होती, असे सांगून डॉ. पानतावणे म्हणाले, की वामनदादांनी पराभूत माणसांना गीतांमधून त्यांच्या अस्तित्वाची जाणीव करून दिली. ते शेवटचे लोकशाहीर होते.

श्री. ढाले, आमदार विश्वास गांगुर्डे, शाहीर विठ्ठल उमप, गायक आनंद शिंदे, डॉ. डी. एल. कराड, रमेश मकासरे, सौ. तायडे, श्री. म्हाले, किशोर जाधव, प्रा. डोळस, प्रताप बोधडे यांच्यासह राज्याच्या कानाकोपऱ्यातून आलेले चाहते, कवी, कलावंत, शाहीर, साहित्यिक आदींनीही वामनदादांना श्रद्धांजली वाहिली.

विजयकुमार गायकवाड
सहसंपादक,
संशोधन पत्रिका
य.च.म. मुक्त विद्यापीठ
नाशिक-४२२ २२२.

सत्काळ

वर्ष १६ | अंक ६२ | १७ मे २००४

भीमपर्वातील शेवटचा शाहीर

डॉ. भीमराव आंबेडकर यांच्या जन्मामुळे कोटी कोटी कुळांचा उद्धार जसा झाला, तसेच एका क्रांतिपर्वानेही जन्म घेतला. हे क्रांतिपर्व अनेक लेखकांनी, कार्यकर्ते, समाजसेवक आणि शाहिरांमुळेही गाजले. आंबेडकरी जलशांनी या भीमपर्वात जन्म घेतला. आंबेडकरांच्या विचारांचा लोकगायनातून प्रसार करणारे आणि नोकऱ्या सोडून गावोगावी भीमगीते गात फिरणारे कलंदर कलावंत याच पर्वात जन्माला आले. लोककवी वामनदादा कर्डक म्हणजे या क्रांतिपर्वातील एक बुलंद आवाज, एक तुफान आणि भीमविचार गीतमय करून आपल्या खड्या आवाजात गाणारे शाहीर. त्यांच्या निधनाने या क्रांतिपर्वातील शेवटचा शाहीर पडद्याआड गेला आहे. सतत सहा दशके आपल्या लेखणी आणि वाणीतून आंबेडकरी विचार सांगणारा असा महान लोककवी दुर्मिळ म्हणावा लागेल. महाडमधील चवदार तळ्याच्या सत्याग्रहापासून आंबेडकरी चळवळीला धार आली. १९३७ च्या सुमारास नाटक, गाणी लिहिणारे पतित पावन दासबुवा, नोकरी सोडून आंबेडकरी जलशाचा पाया रचणारे भीमराव कर्डक, अंधश्रद्धेची जळमटे दूर करणारे केरूजी घेगडे, रामचंद्र नामदेव सोनवणे आणि त्यानंतर कळसाप्रमाणे चमकणारे वामनदादा, असा हा एक प्रवास आहे. पारंपरिक तमाशा, गण बदलून त्यात आंबेडकरी विचार भरला गेला आणि गणाच्या प्रारंभी पूजनासाठी आंबेडकरी विचार घेण्यात आला. वामनदादा म्हणजे फुले, शाहू, आंबेडकर आणि भगवान बुद्धाच्या विचारांचे महान पुजारी. उभी हयात त्यांनी या विचारांचीच पूजा बांधली. या विचारांचा घंटानाद गावोगावच्या राबणाऱ्या, पिचणाऱ्या, गांजणाऱ्या बांधवांपर्यंत पोचवला.

वामनदादा अल्पशिक्षित होते, पण त्यांची प्रतिभा मात्र विलक्षण होती. या अल्पशिक्षित माणसाने केवळ आंबेडकरच नव्हे, तर बुद्धांपासून शाहूंपर्यंतची क्रांतिकारी परंपरा समजून घेतली होती. व्हिएतनामसारखा प्रश्नही प्रभावीपणे आपल्या गाण्यातून मांडला होता. धर्म, जातिव्यवस्था, संस्कृती, शेती, महिला, वर्ग, शिक्षण, इतिहास, चळवळी अशा अनेक विषयांना पकडण्यासाठी त्यांचे शब्द किमयागार बनत. सहजसोपी रचना आणि शब्दांना अंगभूत असलेले माधुर्य आणि गेयता यामुळे त्यांचे प्रत्येक गाणे संगीतमय व्हायचे. त्या काळात अस्पृश्यांमधील शिक्षण अतिशय कमी होते, प्रसारमाध्यमे क्षीण होती, ग्रंथांचा प्रसारही या वर्गात झालेला नव्हता अशा काळात वामनदादा गायला उभे राहिले हे लक्षात घ्यायला हवे. 'वामनदादा गाऊ लागले,' की समोरच्या लाखोंचा जनसमुदाय ठेका धरायचा. बैलगाड्या जुंपून, शिदोरी घेऊन, गाठोडे बांधून खेड्यापाड्यातील, वाड्यावस्त्यांतील लोक त्यांचा कार्यक्रम पाहण्यासाठी यायचे. प्रसिद्धीच्या शिखरावर असतानाही वामनदादांनी आपल्या कार्यक्रमाला व्यावसायिक स्वरूप येऊ दिले नाही. मिळेल ती बिदागी, बोलवेल ते गाव आणि होईल तेथे मुक्काम अशा स्वरूपाचे जीवन ते जगले. महाराष्ट्रातल्या प्रत्येक गावात आणि गावातील प्रत्येक घरात माझ्यासाठी एक भाकरी आहे, प्रेमाने भरलेला कोनाडा आहे, मग मी शिदोरी कशाला करू, असे ते म्हणायचे. आयुष्यभर ते असेच वागले. समाजाने या कलावंतावर प्रचंड प्रेम केले. नाणेतुला, पुरस्कार, सत्कार, विशेषांक, ग्रंथनिर्मिती आदी वेगवेगळ्या मार्गांनी आपले प्रेम व्यक्त केले. वामनदादांनी चळवळीतील अनेक चढउतार पाहिले. सुवर्णकाळ पाहिला आणि नेत्यांमधील कलहकाळही पाहिला. त्यांचे गाणे मात्र कोणा विशिष्ट छावणीत अथवा गटातटात अडकले नाही. त्यांचा संबंध भीमाशी, त्यांच्या विचारांशीच होता. वारकरी संप्रदायाने विठ्ठलाला विठाई करून आपल्या फाटक्यातुटक्या संसारात आणले तसे वामनदादांनी भीमरावांना भीमाई करून स्वतःला, समाजाला लेकराच्या भूमिकेत नेले. बाबासाहेबांनी १९५६ ला धर्मांतर केले आणि त्यानंतर सुरू झालेल्या धम्माच्या प्रसारातही वामनदादांनी स्वतःला झोकून दिले. बाबासाहेबांच्या महापरिनिर्वाणानंतर दलित समाजात आलेल्या सर्व प्रकारच्या स्थित्यंतरांना त्यांनी आपल्या गाण्यात पकडले. एक हात पेटीवर आणि मुठी आवळलेला दुसरा हात हवेत हलवत गाणे म्हणणारे वामनदादा पाहणे केवळ अवर्णनीय होते.

'बंधू रे शिपाया', 'सांगा आम्हाला बिर्ला, बाटा', 'नदीच्या काठं चुनचुन काटं', 'आले मेहरल्या फुले नि शिक्षण केले खुले गं', 'भीमरायाची – पंचशीलाची ऋणीच राहील धरणी सदा', 'उद्धरली कोटी कुळे', 'पाहिला भीम आम्ही रणी लढणाऱ्यांमधी', 'सात कोटींच्या बंदीचा भीम माझा खिसा होता,' अशी एकापेक्षा एक सरस गाणी वामनदादांनी लिहिली. दलित साहित्याला जेवढे महत्त्व आहे तेवढेच वामनदादांच्या गीतांनाही आहे. बाबासाहेबांच्या निधनानंतर चळवळीचे पडलेले तुकडे त्यांना अस्वस्थ करत. 'जपून वागा बाई तो भीमाई (आंबेडकर) आता नाही,' असेही ते सांगत 'म्हणवती भीमाचे चेले यांनीच भीमाचे तुकडे केले,' असेही उद्विग्न होऊन ते म्हणायचे. 'मला चीड येत नाही हाच माझा गुन्हा,' असे एखादे गीत लिहून 'अरे पुन्हा पेटवा मशाली'सारखा संदेशही ते द्यायचे. 'फुले–आंबेडकरी विचार म्हणजे सामान्य माणसाच्या प्रतिष्ठेचे पोवाडे गाणारा विचार. वामनदादांनी माणसावर प्रचंड प्रेम केले. 'माणसा इथे मी तुझे गीत गावे, एकाने हसावे एकाने रडावे, असे विश्व आता इथे ना उरावे,' हे त्यांचे गाणे म्हणजे मानवतावादाचा केलेला उत्तुंग विचारच होय. आम्हाला साखर हवी पण त्या अगोदर भाकरी हवी, हे सांगायलाही ते विसरले नाहीत. चळवळीचा एक महान पट वामनदादांनी साक्षीदार आणि क्रियाशील कलावंत म्हणून पाहिला होता; अनुभवला होता. धर्मसंघर्ष, वर्ण आणि वर्गसंघर्ष पाहिले होते. औद्योगीकरण पाहिले होते. यंत्राचे माणसावर होऊ पाहणारे आक्रमणही पाहिले होते. या स्थित्यंतरांचे प्रतिबिंब म्हणजे त्यांचे गाणे, त्यांची कविता, त्यांची शाहिरी! वामनदादा आज काळाआड गेले असले, तरी अनेक पिढ्यांनी आपल्या काळजात पेरलेले आणि ओठांवर खेळवत ठेवलेले त्यांचे गाणे थोडेच काळाआड जाणार आहे?

लोकशाहीर वामनदादा कर्डक यांचे निर्वाण

नाशिक (वार्ताहर) :- महाराष्ट्राच्या कानाकोपऱ्यातील मराठी माणसावर लोकगीतांची मोहिनी घालणारे आणि आंबेडकरी चळवळीचा इतिहास तळागाळातील माणसापर्यंत नेण्यासाठी शेवटपर्यंत धडपड करणारे लोककवी शाहीर वामनदादा तबाजी कर्डक (८५) यांची जीवनयात्रा शनिवारी दुपारी विसर्जित झाली. तेव्हा आंबेडकरी चळवळीतील कार्यकर्त्यांवर दु:खाची छाया पसरली. आज त्यांची अंत्ययात्रा दुपारी बारा वाजता नागसेननगर येथून निघणार आहे.

वामनदादा कर्डक यांनी केवळ आंबेडकरी चळवळच पुढे नेली नाही, तर मराठी माणसाच्या हृदयावरही त्यांनी लोकगीत आणि चित्रपटगीतांद्वारे अधिराज्य केले. वामनदादांच्या निधनाने अवघ्या मराठी लोकगीत चळवळीचे नुकसान झाले आहे आणि आंबेडकरी चळवळीला मोठा आघात बसला आहे.

यो यो पाहुणा
सखूचा मेव्हणा
माझ्याकडं बघून हसतोय गं
काहीतरी घोटाळा दिसतोय गं

* * *

बंधू रं शिपाया
तू दे रे दे रुपाया
होळीच्या सणाला
चोळीच्या खणाला-

* * *

• पान ८ वर

लोकशाहीर वामनदादा कर्डक यांचे निर्वाण

[illegible]

वामनदादा कित्येक दिवसांपासून आजारीच होते. अशा परिस्थितीतही राज्याच्या विविध भागात जाऊन त्यांनी प्रबोधनाचे काम सुरूच ठेवले होते. औरंगाबादेहून १८ दिवसांपूर्वी ते नाशिकमध्ये आले होते. प्रकृती खालावल्याने त्यांनी शुक्रवारपासून अन्न ग्रहण केले नव्हते. शनिवारी दुपारी पावणेतीनच्या सुमारास त्यांची प्राणज्योत मालवली.

दादांच्या निधनाचे वृत्त पसरताच परिसरातील नागरिकांनी नागसेननगर येथे धाव घेतली. यावेळी त्यांच्या नातेवाईकांना तसेच सहकाऱ्यांना शोक अनावर झाला होता. दादांच्या नातवाचा आज विवाह सोहळा होता. मात्र, या घटनेने त्यावर दुःखाचे सावट पसरले.

हे वृत्त शहरात पसरताच ... रमेश जाधव, सुदेश डोळस, मदन शिंदे, गौतम गांगुर्डे, संजय साबळे, रामसिंग बावरी, बाळासाहेब शिंदे, वसंत पालेराव, दिलीप साळवे, रवि काळे, कल्याणराव पगारे, डॉ. डी. एल. कराड, नमुना बच्छाव, तानाजी जायभावे, दादाभाऊ निकम, अण्णासाहेब कटारे, समाधान घोडेस्वार, डॉ. प्रदीप जाधव, राहुल गवारे, सुरेश सूर्यवंशी, नीलेश सोनवणे, अनिल कांबळे, किशनराव गुप्ता, मंगला गोसावी, डॉ. संजय जाधव आदींनी दादांना श्रद्धांजली अर्पण केली. शिवसेनेचे विनायक पांडे, राजेंद्र देसाई, बाळासाहेब पाटील तसेच चळवळीतील कार्यकर्त्यांनी दादांच्या पार्थिवावर पुष्पे अर्पण केली.

दादांच्या निधनाचे वृत्त राज्यातील सर्वत्र वाहते तसेच चळवळीतील पदाधिकारी व कार्यकर्त्यांना कळविण्यात आले. अंत्यसंस्कारासाठी आज राज्यातून व कार्यकर्ते हजारोंच्या संख्येने उपस्थित राहण्याची शक्यता आहे. सायंकाळी दादांचे पार्थिव नागसेननगरातील बुद्ध मंदिरात अंत्यदर्शनासाठी ठेवण्यात आले. येथे हजारो नागरिकांनी दर्शन घेतले.

आज (दि. १६) सकाळी ११ वाजता अंत्ययात्रेस प्रारंभ होईल. नागसेननगर, वडाळा नाका, भोई गल्ली, मिरवणूक, फाळके कॉर्नर, महात्मा फुले मंडई, पखालरोड, मार्गे महात्मा फुले, नेपाळी कॉर्नर, दीप सन्स कॉर्नर, नेहरू उद्यान, सांगली बँक कॉर्नर, महात्मा गांधी रोड, मुंबई नाका, गडकरी चौक, पंचवटी मार्गे अमरधाम येथे ... अंत्यसंस्कार करण्यात येतील. वामनदादा कर्डक यांच्या पश्चात पत्नी शांताबाई, मेव्हणी मुक्ताबाई देवराम वाघ व मानसपुत्र रवींद्र कांबळे (कर्डक) हे परिवार आहे.

मुख्यमंत्र्यांना दुःख

मुंबई - शाहीर वामनदादा कर्डक यांच्या निधनाबद्दल मुख्यमंत्री सुशीलकुमार शिंदे यांनी दुःख व्यक्त केले आहे.

मुख्यमंत्र्यांनी शोकसंदेशात म्हटले आहे की, आंबेडकरी चळवळीचा आवाज बुलंद करणारे वामनदादा म्हणजे, शाहिरी परंपरेचा वारसा चालविणारे सच्चे लोककलावंत होते. कष्टकरी, कामकरी, दलित यांचे प्रश्न त्यांनी शाहिरीद्वारे सर्वसामान्यांपुढे कळकळीने मांडले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, महात्मा फुले यांच्या कार्याचा आणि विचारांचा वारसा ते आपल्या प्रभावीपणे लोकांपुढे कळकळीने मांडत असत. त्यांच्या निधनामुळे मनोरंजनातून लोकशिक्षणाचे कार्य करणारा, सामाजिक बांधिलकी मानणारा कलाकार हरपला आहे.

नाशिकची हानी : महापौर

लोककवी वामनदादा कर्डक यांच्या निधनाचे वृत्त समजताच महापौर दशरथ पाटील यांनी मुंबईहून नाशिकमध्ये परतल्यानंतर थेट नागसेननगर येथे जाऊन अंत्यदर्शन घेतले. आयुष्यभर जन उत्थान करणाऱ्या या व्यक्तिमत्त्वाच्या जाण्याने सर्वांनाच दुःख झाले', अशी प्रतिक्रिया महापौर दशरथ पाटील यांनी व्यक्त केली. महापौरांसमवेत यावेळी विनायक पांडे, अर्जुन टिळे, प्रकाश मेहोलिया, विजय दुसाने आदी होते.

आमदार डॉ. दौलतराव आहेर : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या इतिहासाचा साक्षीदार हरपला, दलित चळवळीची अपरिमित हानी झाली. भूमिहीनांच्या चळवळीसाठी त्यांनी केलेले कार्य महत्त्वपूर्ण होते. त्यांचे राजकीय विचारही आदर्श होते.

नगरसेवक विनायक पांडे : सामान्यांमधील कवी हरपला.

[illegible]

साश्रूनयनांनी वामनदादांना अखेरचा निरोप

▸ प्रतिनिधी

नाशिक, दि. १६ - बाबासाहेबांचे विचार सर्वसामान्यांपर्यंत पोहोचविणारे आणि दीन-दलितांच्या प्रबोधनासाठी आपले आयुष्य समर्पित करणारे लोककवी वामनदादा कर्डक यांना आज येथील अमृतधामसमोर हजारोंच्या साक्षीने साश्रूनयनांनी अखेरचा निरोप देण्यात आला. शोकाकुल वातावरणात बुद्धवंदना म्हणत त्यांचा दत्तकपुत्र रविंद्र कांबळे यांनी त्यांना अग्निडाग दिला.

सर्वसामान्यांबरोबरच विविध क्षेत्रातील अनेक मान्यवर वामनदादांना अखेरचा निरोप देण्यासाठी आवर्जून हजर होते.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, महात्मा फुले चळवळ आपल्या गीतातून घराघरांत पोहोचविणारे लोकशाहीर वामनदादा कर्डक (वय ८५) यांचे नाशिक-पुणेरोडवरील नागसेननगर येथील त्यांच्या राहत्या घरी शनिवारी दुपारी निधन झाले. वामनदादांचे पार्थिव त्यांच्या चाहत्यांच्या अंत्यदर्शनाकरिता नागसेननगर येथे ठेवण्यात आले होते. रविवारी सकाळी ११ वा. राहत्या

पेटलेल्या गाण्यांचे झाड !

(अग्रलेख पान ४ वर)

घरापासून त्यांची अंत्ययात्रा काढण्यात आली.

केळीचे खांब, फुलांच्या माळा आणि वामनदादांचे तैलचित्र असलेल्या सजविलेल्या उघड्या ट्रकवर दादांचे पार्थिव ठेवण्यात आले होते. 'अमर रहे, अमर रहे वामनदादा अमर रहे', 'बुद्धम शरणं गच्छामि', 'संघम् शरणं गच्छामि', 'जबतक सुरज चाँद रहेगा दादा तुम्हारा नाम रहेगा', 'वामनदादा कौन थे, भारत की शान थे', 'दादा तेरा ये बलिदान याद करेगा हिंदुस्तान' अशा घोषणा देत वामनदादांचे असंख्य अनुयायी, चाहते या अंत्ययात्रेत सहभागी झाले. दादांचे पार्थिव ट्रकमध्ये ठेवत असताना उपस्थित जनसमुदायातील तसेच कर्डक परिवारातील महिलांना शोक अनावर झाला होता.

नागसेननगर येथून निघालेली अंत्ययात्रा वडाळानाका, मोठा राजवाडा येथून चौकमंडई, बागवान पुरा, अब्दुल हमीद चौक, भद्रकाली भाजी मार्केट, संत गाडगे महाराज पुतळा, शिवाजीरोड, शालिमार चौक, टिळकपथ, महात्मा गांधीरोड, धुमाळ पॉईंट, वीर सावरकर पथ, रविपूल, नेहरू (पान २ वर)

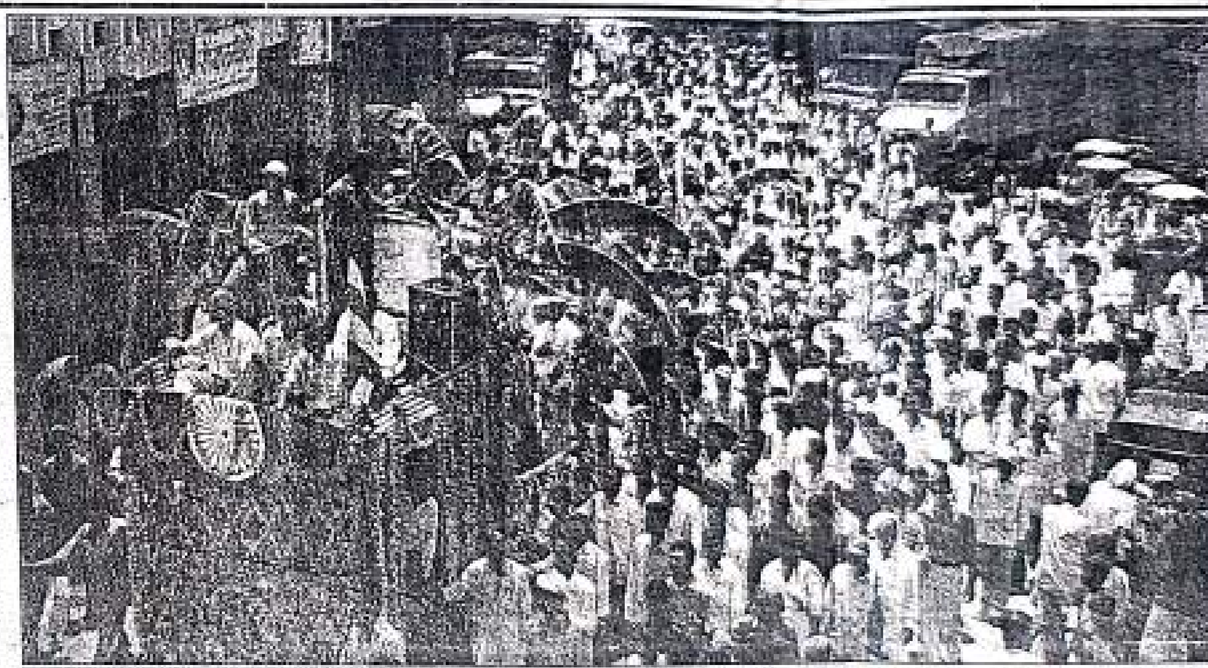

साश्रूनयनांनी अखेरचा निरोप. लोककवी वामनदादा कर्डक यांच्या अंत्ययात्रेत सहभागी झालेला जनसमुदाय

साश्रूनयनांनी वामनदादांना अखेरचा निरोप

(पान १ वरून)

चौक, संत गाडगे महाराज धर्मशाळा मार्गे अमरधाम येथे नेण्यात आली. मार्गात अनेक ठिकाणी विविध पक्ष संघटना तसेच मान्यवरांनी वामनदादांच्या पार्थिवावर पुष्पहार, पुष्पचक्र अर्पण करून त्यांचे अंत्यदर्शन घेतले. अंत्ययात्रेप्रसंगी दादांच्या पार्थिवाजवळ त्यांच्या पत्नी शांताबाई, दत्तकपुत्र रवींद्र, मेव्हणी मुक्ती नातू संदेश आदी परिवार विषण्णपणे बसला होता. भन्ते धम्मदीप भन्ते सुत्त हे बुद्धवंदना सांगत होते. त्यांच्या पाठोपाठ सर्व नागरिक ही प्रार्थना म्हणत होते.

वामनदादांचे दलितांसाठीचे कार्य व त्यांच्या काव्याचा उल्लेख करून त्यांना श्रद्धांजली वाहिली. खा. शरद पवार यांनीही या निधनाबद्दल दुःख व्यक्त केल्याचे त्यांनी सांगितले.

भाई वैद्य म्हणाले लोकशाहीर वामनदादांनी डॉ. आंबेडकर चळवळीचे विचार सर्वसामान्यांपर्यंत पोहोचविले. त्यांच्या काव्याची एक एक ओळ हृदयात कोरून ठेवणारी आहे. अशा कवीमुळे सारा महाराष्ट्र भारावून गेला आहे.

विश्वास गांगुर्डे म्हणाले डॉ. आंबेडकर चळवळीतील तळागाळापर्यंत पोहोचविणारा लोकशाहीर अशी वामनदादांची प्रतिमा होती. आंबेडकरांचा समतेचा विचार त्यांच्या स्वप्नातील भारत निर्माण करण्यासाठी प्रयत्न करणे हीच त्यांना श्रद्धांजली ठरेल.

राजा ढाले म्हणाले, नाशिकही संघर्षाची भूमी आहे येथे बंड झाले. राम मंदिर उघडण्याचे सामर्थ्य याच भूमीत मिळाले. कला शाहिरांचे रान याच नेले. त्यांनी लोकभाषेतून गीते लिहिली म्हणून ते लोककवी झाले.

शाहीर गजानन वेणी म्हणाले, दादांची गाणी दलित वर्गासाठीच होती. त्यांचे काव्यदेखील वेगळे होते. स्वातंत्र्यपूर्व काळापासून ते स्वातंत्र्यानंतर डॉ. आंबेडकरांच्या समवेत राहण्याचे भाग्य वामनदादांना लाभले. डॉ. बाबासाहेबांची भाषणे ऐकून त्याचे अवलोकन कवनात गुंफून त्यांनी लोकांपुढे सादर केले व लोकजागृती केली.

दलित समाजाला जागृत करण्याचे काम वामनदादांनी केले. ५५ वर्षांत डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर चळवळ आपल्या कवनामधून भारतभर पसरविण्याचे काम वामनदादांनी केले. अन्यायाविरोधात चीड आणि अस्तित्वाची जाणीव ते करून देत. मानपानाची पर्वा न करता सर्वसामान्यांत ते वावरले. त्यांनी लिहिलेल्या गाण्यांनी लोकप्रबोधनाचे मोठे कार्य केले.

रमेश मकासरे, डॉ. डी. एल. कराड, शा. प्रताप बोदडे, लक्ष्मण केदार, किशोर जाधव, प्रेमानंद रूपवते, हरिभाऊ महाले आदींनीही यावेळी मनोगत व्यक्त केले.

अंत्ययात्रेत महापौर दशरथ पाटील,

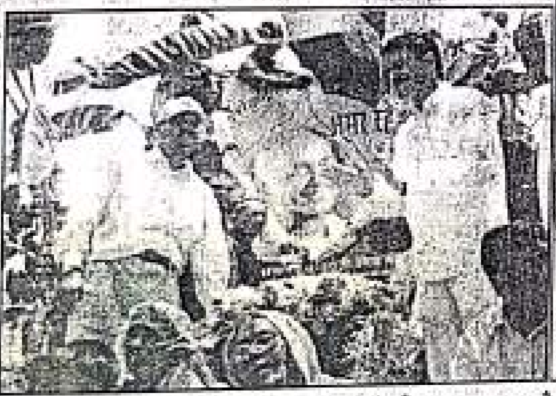

लोककवी वामनदादा कर्डक यांना श्रद्धांजली अर्पण करताना महापौर दशरथ पाटील. दुसऱ्या छायाचित्रात खा. प्रकाश आंबेडकर, दादाभाऊ निकम, कोंडाजी मामा आव्हाड आदी. तर तिसऱ्या छायाचित्रात वामनदादांच्या पार्थिवावर अंत्यसंस्कार केले जात असताना.

वामनदादांचे अंत्यदर्शन घेत अनेक जण यात्रेत सहभागी होत होते. संपूर्ण राज्यभरातून असंख्य अनुयायी, विविध पक्षांचे पदाधिकारी, दलित चळवळीतील मान्यवर याप्रसंगी उपस्थित झाले होते. अंत्ययात्रेत वामनदादांची लोकप्रिय गीते शाहीर विठ्ठल उमाप, शाहीर शिवाजी कांबळे, शाहीर निफाडकर आदी म्हणत होते. त्यामागून अंत्ययात्रेतील सहभागी ही गीते म्हणत होते.

अतिशय शोकाकुल वातावरणात निघालेली ही अंत्ययात्रा शहरातील प्रमुख मार्गाने अमरधाम येथे नेण्यात आली. याच दरम्यान राज्यातील अनेक मान्यवर पदाधिकारी दाखल होत होते. अमरधाम येथे बुद्धवंदना होऊन कै. वामनदादांच्या मृतदेहाला त्यांचे दत्तकपुत्र रवींद्र यांनी अग्निडाग दिला. यावेळी त्यांच्या नातेवाईकांना दुःखावेग आवरणे कठीण झाले. त्यानंतर झालेल्या शोकसभेत राज्यभरातून आलेल्या मान्यवरांनी आपले मनोगत व्यक्त केले.

विनायकदादा पाटील यांनी कै. संगीतमय दुवा निखळला. वामनदादांनी आपल्या गीतातून केवळ दलितांचेच नव्हेतर सवर्णांचेही प्रबोधन केले.

डॉ. डी. एल. कराड म्हणाले, वामनदादांनी आयुष्यभर वर्णभेदावर लोकजागृती केली. पुरोगामी डाव्या चळवळीची हानी त्यांच्या निधनामुळे झाली असून त्यांचा वारसा पुढे नेण्यासाठी आम्ही कटिबद्ध आहोत.

शाहीर विठ्ठल उमप म्हणाले, राज्यातल्या तमाम दलित बहुजनांना अति दुःख झाले आहे. गायकांचा ते आधार होते. त्यांच्या जाण्याने सारेकाही संपले आहे. हे नुकसान कधी भरून न निघणारे आहे. त्यांच्या स्मृती जपण्यासाठी वामनदादांच्या साहित्याचा ग्रंथ काढावा अशी इच्छाही त्यांनी व्यक्त केली.

पुणे येथील आ. विश्वास गांगुर्डे म्हणाले लोकशाहीर वामनदादांच्या महानिर्वाणामुळे आंबेडकरी चळवळीतला अखेरचा दुवा निखळून पडला आहे. डॉ. आंबेडकरांचे विचार भूमीत ३० वे अशाच ठिकाणी वामनदादांनी सामाजिक क्रांतीची गाणी लिहून समाज प्रबोधन केले. वामनदादा आज आपल्यातून निघून गेले असले तरी काव्य रूपातून त्यांचे अस्तित्व कायम राहणार आहे.

लक्ष्मणराव डोबळे म्हणाले, वामनदादा म्हणजे लोकगीतांचा नायक, आयुष्यभर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांचे तत्त्वज्ञान खेड्यातील लोकांना समजाविण्याचा चमत्कार त्यांनी आपल्या गीतातून घडविला. त्यांची सहजभाषा पण पाण्यालाही आग लावणारी होती.

बाबुराव बागुल म्हणाले, वामनदादा हे तुकोबांच्या तोडीचे कवी होते. हे दोन्ही कवी मी एकच मानतो असा महान कवी पुन्हा होणे नाही.

बाबा आढाव म्हणाले, वामनदादांच्या जीवनाचे तत्त्व हे डॉ. आंबेडकर चळवळीतून उभी राहिले आहे. हे तत्त्वज्ञान आपल्या गीतातून समाजातील शेवटच्या स्तरापर्यंत त्यांनी स्वराज्याचे सुराज्य झाले नाही त्यामुळे त्यांच्या काव्याची आज देशाला खरी गरज आहे.

रिपाइं नेते प्रकाश आंबेडकर म्हणाले, डॉ. आंबेडकरांच्या पिढीनंतरच्या पिढीतील शेवटचे वामनदादा. नवीन पिढीला ते मार्गदर्शक ठरतील. त्यांच्या कविता आणि कार्य डॉ. आंबेडकर चळवळीला नेहमीच प्रेरणादायी ठरेल. चित्रपट क्षेत्रामधून त्यांना खूप मागणी आली. परंतु आपली कला त्यांनी विकली नाही. लोकजागृतीसाठी ती वापरली.

अर्जुन डांगळे म्हणाले, डॉ. आंबेडकरी चळवळीतील बुलंद आवाज पडद्याआड गेला. वामनदादांनी ज्या निष्ठेने व ताकदीने चळवळीला शब्द दिला त्या • शब्दांनी जनमाणस प्रेरित झाले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर चळवळीला त्यांनी सामर्थ्य दिले. शब्द-विचारांचे रसायन वामनदादांच्या कवितेत होते त्यास तोड नाही.

प्रा. गंगाधर पानतावणे म्हणाले, शाहीर निफाडकर, शाहीर विठ्ठल उमाप, शाहीर प्रताप बोदडे, बी. आर. कदम, संदीप डोळस, दादाभाऊ निकम, मदन शिंदे, प्रकाश लोंढे, डॉ. भारत करिया, शंकर काकळीज, दिलीप तुपे, भगवान भोंगे, विनायक पांडे, राजेंद्र देसाई, वामन तमखाने, संजय चव्हाण, गणेश उन्हवणे, कोंडाजी आव्हाड, डॉ. राधेश्याम गुंजाळ, सतीश मंडलेचा, शिवकीर्ती त्रिभुवन, अशोक बागर, डॉ. भास्कर मरसाळे, नाना बच्छाव, गजानन होडे, दि. ना. उपाडे, डॉ. गाडीराम पवार, रामसिंग बावरी, शाहीर तुळशीराम जाधव, रा. बी. मेश्राम, गौतमीपुत्र कांबळे, जयंत भालेराव, संजय साबळे, सुरेश निकम, दिलीप साळवे, करुणासागर पगारे, रमेश जाधव, संजय काळे, नाना पटाईत, अण्णासाहेब कटारे त्याचबरोबर विविध पक्ष संघटना, सामाजिक, शैक्षणिक संस्थांचे पदाधिकारी, प्रतिनिधी महिला मोठ्या संख्येने अंत्ययात्रेत सहभागी झाले होते.

देशदूत

बहुजनांचा साहित्य-सूर्य अस्तंगत

शोषित व बहुजनांच्या वेदनांना वाचा फोडणारा लोककवी

[illegible]

विजयकुमार :
सहसंपादक,
संवाद पत्रिका
८.५.म. मुक्त वि
नाशिक-४२२ २२

वामनदादांच्या निधनाने पुरोगामी चळवळ पोरकी

नाशिक - (प्रतिनिधी) लोकशाहीर वामनदादा कर्डक यांच्या निधनाने दलित व पुरोगामी चळवळ पोरकी झाली असल्याची भावना शहरातील दलित, पुरोगामी व समाजवादी चळवळीतल्या कार्यकर्त्यांनी व्यक्त केली.

रिपब्लिकन पक्ष, दलित पँथर, बहुजन समाज पार्टी, मार्क्सवादी कम्युनिस्ट पक्ष व काँग्रेसच्या कार्यकर्त्यांनी आपला मार्गदर्शक हरपल्याची भावना व्यक्त केली आहे.

दिनकर माळीत - डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या चळवळीतील शिलेदार म्हणजे वामनदादा. ते दलितांचे खरे अर्थाने कैवारी होते.

अनंत भालेराव - डॉ. आंबेडकरांच्या मानवी मुक्तीची [illegible] वामनदादांनी आपल्या कवितेतून, आणि लोकगीतातून केले. आंबेडकरी चळवळीतील [illegible] आता कायमची [illegible] आहे.

रमेश जाधव - दलित चळवळीत काम करताना ज्या [illegible] चळवळीला [illegible] काम वामनदादांनी केले होते. वामनदादा कवी म्हणून [illegible] श्रेष्ठ होते, [illegible] एक [illegible] म्हणूनही ते थोर होते.

श्रीधर देशपांडे - वामनदादांच्या निधनाने पुरोगामी चळवळीची मोठी हानी झाली आहे. दलित व पुरोगामी चळवळीतला मार्गदर्शक [illegible] त्यांच्या रूपाने आपल्यातून निघून गेला आहे.

बाळासाहेब कर्डक - आंबेडकरी चळवळीतील एका महान योद्ध्याला आपण मुकलो आहोत. दादांच्या कवितेतील विचार चळवळीस सदा मार्गदर्शक ठरतील.

बाळासाहेब शिरोटे - वामनदादा हे आंबेडकरी चळवळीतील एक क्रांतिकारक कवी होते. त्यांच्या [illegible] समाजपरिवर्तनासाठी त्यांनी आपले आयुष्य संपूर्ण वाहून घेतले होते.

मदन शिंदे - फुले-आंबेडकरी चळवळीचे [illegible] आज आपल्यातून निघून गेला आहे. लोकांच्या ओठांवर राज्य करणारे वामनदादा एक लोकप्रिय कवी होते.

दादाभाऊ निकम - फुले-आंबेडकरी चळवळीचा पाया महाराष्ट्रात रचणारे जे काही बाबासाहेबांचे सहकारी होते, त्यात वामनदादांचे स्थान अग्रणी होते. दलित समाजात जन्माला आल्यामुळे ते शासन व बहुजन समाजाकडून नेहमी उपेक्षित [illegible]

अॅड. अविनाश निकम - बहुजन समाजाला कवितेच्या माध्यमाने [illegible] करणारे लोककवी वामनदादा कर्डक यांच्या निधनाने दलित समाजाची फार मोठी हानी झाली आहे.

वामनदादा कर्डक - प्रतिष्ठान डॉ. आंबेडकरांचा विचार आपल्या गीतांमधून दादांनी [illegible] [illegible] सामाजिक [illegible] चळवळीतला एक [illegible] कार्यकर्ता आपल्यातून निघून गेला आहे.

अॅड. वसंत [illegible] - त्यांच्या लोकगीतातून पुरोगामी चळवळीला नेहमी ऊर्जा मिळत राहिली. असा मार्गदर्शक दादांच्या रूपाने [illegible] आहे.

[illegible] (सचिव, सार्वजनिक [illegible], नाशिक) - लोककवी, शाहीर वामनदादा कर्डक [illegible] आपल्या साहित्यातून सामाजिक चळवळीला प्रेरणा दिली. त्यांचे राजकीय भान ही विशेष होते. आपल्या विचारांशी अखेरपर्यंत एकनिष्ठ होते. म्हणून त्यांच्या शब्दांना धार होती. [illegible] साहित्यिक [illegible] [illegible] त्यांच्या शब्दाप्रमाणेच त्यांच्या [illegible] होती.

[illegible] परंतु [illegible] प्रकाश [illegible] [illegible] लिहिणारे वामनदादा [illegible] लिहित होते. अशा लोककवी वामनदादांच्या निधनाने [illegible] सामाजिक आणि राजकीय [illegible] साहित्यविश्वाची मोठी हानी झाली आहे.

[illegible] महाजन - उत्तुंग प्रतिभेचा माणूस! [illegible] शब्द [illegible]

आवाज! [illegible] आपल्या प्रतिभेच्या [illegible] करणारा एक आगळावेगळा कवी होता. खऱ्या अर्थाने ते लोककवी होते. त्यांच्या गीतातील [illegible] शब्दांची नेमकी रचना [illegible] होती. त्यांच्या निधनाने [illegible] साहित्य क्षेत्रातील [illegible] झाले.

प्रकाश पवार (अध्यक्ष, [illegible] महाराष्ट्र, रिपब्लिकन पार्टी ऑफ इंडिया) - डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या [illegible] दलितांना [illegible] एक महान विचारवंत लोककवी वामनदादा कर्डक यांच्या निधनाने आंबेडकरी चळवळीची मोठी हानी झाली आहे. [illegible] डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या [illegible] विचारांना [illegible] अभिवादन!

बाळासाहेब [illegible] (काँग्रेस अनुसूचित जाती जमातीचे शहराध्यक्ष) - दलितांच्या उद्धारासाठी आपल्या गीतातून प्रखर [illegible] व बाबासाहेबांची [illegible] वामनदादा कर्डक हे दलितांना सोडून गेले, त्यामुळे दलित समाज एक [illegible] कवीलाच मुकला.

शाहीर [illegible] (अखिल [illegible]

[illegible]

दलित-शोषितांचे गाणे गाणारा क्रांतिकारक कवी

[illegible]

सुनील वाघ

विजयकुमार पाईकराव

लोकशाहीर, साहित्यिक नि समतासैनिक

प्रेरणास्थान » मार्क्सप्रणीत साम्यवादी पक्षाकडे श्रमिकांचा प्रतिनिधी या नात्याने आकर्षित झालेले अण्णा भाऊ आर्थिक शोषणाबरोबरच सामाजिक शोषणाविरुद्धही विद्रोह करीत होते. सामाजिक शोषणावर कुठाराघात करणाऱ्या फुले-आंबेडकरी परंपरेचा वसाही त्यांनी जपला.

प्रा. डॉ. सुधीर तळ्ढाणे

वारणेच्या खोऱ्यात वाटेगावी १ ऑगस्ट १९२० रोजी भाऊ सिधोजी साठे व वालूबाई भाऊ साठे या मातंग समाजातील श्रमिक-दलित परिवारात अण्णा भाऊ साठेंचा जन्म झाला. भागुबाई, तुकाराम, शंकर व दुसरा शंकर अशी अपत्यं त्यांना झाली. त्यातील दुसऱ्या क्रमांकाचे अपत्य म्हणजे तुकाराम भाऊ साठे. हा 'तुकाराम' म्हणजेच पुढे अण्णा भाऊ साठे या नावाने दलित-श्रमिकांचे अखख्या मराठी मुलखाचे प्रेरणास्थान झालेले लोकशाहीर होत. एका संत तुकारामानं मराठी संतवाङ्मयात अपूर्व योगदान दिलं आणि या दुसऱ्या तुकारामानं दीनदलितांची दुःखं प्रत्ययकारी नि वास्तवदर्शी रीतीनं आपल्या साहित्यात झपाटल्यासारखी मांडली. उपेक्षितांचं जीवन साहित्यात चितारणाऱ्या या साहित्यकर्मीस वाङ्मयीन ठेकेदारांनीही उपेक्षितच ठेवले. साहित्यिकपदाची मान्यता देणारे साहित्याचे मुखंड अनुल्लेखाने मारण्यात धन्यता मानत गेले. बहिष्कृत भारतातील हा माणूस 'साहित्याच्या भारतातही' बहिष्कृत राहिला हे अण्णा भाऊंचे दुर्दैव नसून सारस्वताच्या सरदारांच्या कुपमंडूक वृत्तीचा पुरावा मानावा लागतो. आज तेच अण्णा भाऊ हजारो, लाखो उपेक्षित-श्रमिकांचे प्रेरणास्रोत बनले आहेत. त्यांच्या साहित्याचे अध्ययन, अध्यापन आज होत आहे. त्यांची वाङ्मयीन महत्ता मांडली व मानली जात आहे. त्यांच्या नावाने साहित्य संमेलने होत आहेत. हा काळाने साहित्याच्या ठेकेदारांवर उगवलेला सूडच आहे.

अण्णा भाऊंनी झपाटल्यागत विपुल व बहुआकृतिबंधात अत्यंत सहज नि पारदर्शक रीतीनं लेखन केलं. आकड्यांमध्येच बोलायचं झालं तर तीस कादंबऱ्या, वीस कथासंग्रह, चौदा लोकनाट्ये, लावण्या, पोवाडे नि इतर स्फुट रचना आदींमध्ये या महान साहित्यिकाने लेखणी तळपत ठेवली. एवढं प्रचंड, प्रभावी नि प्रत्ययकारी जीवनदर्शी लेखन केलेल्या साहित्यिकास कोणीही डोक्यावर घेऊन आनंदोत्सव साजरा केला असता, पण अण्णा भाऊंनी कर्तृत्व सिद्ध करूनही त्यांना वाङ्मयीन मान्यता मिळाली नाही.

अण्णा भाऊंनी आपली लेखणी विषमता, अन्याय, अत्याचार, जुलूम-जबरदस्ती याविरोधात एक धारदार परजलेलं शस्त्र म्हणून वापरली. त्यांच्या लेखणीला त्यामुळंच एक नैसर्गिक, अनलंकृत असं अस्सल रांगडेपण नि मराठमोळं वैभव प्राप्त झालं होतं. नैसर्गिक झऱ्याचं प्रवाहीपण नि अखंडत्व त्यांच्या लेखनात पाहायला मिळतं ते त्यामुळंच! आपली भूमिका 'वैजयंता' या कादंबरीत मांडताना अण्णा भाऊ म्हणतात :

''जो कलावंत जनतेची कदर करतो त्याचीच कदर जनता करते हे प्रथम शिकून नंतर मी लेखन करीत असतो. माझा माझ्या देशावर, जनतेवर, नीतीच्या संघर्षावर अढळ विश्वास आहे. हा देश सुखी व समृद्ध व्हावा, इथे समता नांदावी, या महाराष्ट्र भूमीचे नंदनवन व्हावे, अशी मला दररोज स्वप्ने पडत असतात. ती मंगल स्वप्ने पाहत-पाहत मी लिहीत असतो. केवळ कल्पकतेचे कृत्रिम डोळे लावून जीवनातील सत्य दिसत नसते. ते सत्य हृदयाने मिळवावे लागते. डोळ्याने सर्व दिसते. पण ते सर्व साहित्यिकांना साथ देत नाही. उलट दगा मात्र देते. माझा असा दावा आहे की, ही पृथ्वी शेषाच्या मस्तकावर तरली नसून दलितांच्या तळहातावर तरली आहे. त्या दलितांचे जीवन तितक्याच प्रामाणिक हेतूने व निष्ठेने मी चित्रित करणार आहे व करीत आहे.''

कल्पकतेच्या नाटकी नि दांभिक साहित्यापेक्षा जीवनदर्शी नि वंचितकेंद्रित साहित्य हृदयाच्या भाषेने लिहिण्याचे ध्येय घेऊन लिहिणारा लेखक अण्णा भाऊ होते.

''साहित्य का म्हणता या शब्दांना...?
ही तर जळणारी माणसे आहेत!''

या कवी शरणकुमार लिंबाळेंच्या काव्यपंक्तीतील मानवी समूह नि जळणाऱ्या माणसांची मनोज्ञ चित्रणे अण्णा भाऊंच्या वाङ्मयात जागोजागी आढळतात.

मार्क्सप्रणीत साम्यवादी पक्षाकडे श्रमिकांचा प्रतिनिधी या नात्याने आकर्षित झालेले अण्णा भाऊ आर्थिक शोषणाबरोबरच सामाजिक शोषणाविरुद्धही विद्रोह करीत होते. सामाजिक शोषणावर कुठाराघात करणाऱ्या फुले-आंबेडकरी परंपरेचा वसाही त्यांनी जपला हे विसरता येणार नाही. खरं तर 'शोषणमुक्तीचा विचार' कोणताही असो,

तो अण्णा भाऊंनी हृदयाशी जपला. व्यापक शोषणमुक्त समतावादी समाजाचे प्रचारक होण्यात त्यांनी धन्यता मानली हेच त्यांचे मोठेपण! त्यामुळे त्यांना खुजे ठरवणाऱ्यांचे खुजेपण त्यातून स्पष्ट होते. महात्मा जोतिबा फुलेंबद्दल ते लिहितात,

'महात्मा फुले लाभले महाराष्ट्राला
अन्याय निवारुनी न्याय द्याया दलिताला'
तर ' जग बदल घालुनी घाव
सांगून गेले मला भीमराव'

हे सांगताना चातुर्वर्ण्य व्यवस्थेवर घाला घालून सामाजिक समता प्रस्थापित करणारी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची विचारधाराही ते गौरवतात. स्वतःचे दलित जीवन, कामगारांच्या व्यथावेदनांमुळे व मुंबई महानगरातील कार्ल मार्क्सच्या साम्यवादी कामगार चळवळींचा प्रभाव, फुले-आंबेडकरी समता विचारांचा आपसूक कैवार अशा त्रिवेणी विचारधनाचा संगम अण्णा भाऊंत दिसतो.

मुंबईचं वर्णन अनेक कवी नि शाहिरांनी मोठ्या प्रमाणात केलं आहे. या महानगरीचं झगमगतं विश्व नि अठराविश्वे दारिद्र्यात जगणाऱ्यांचं विश्व पाहायला अण्णा भाऊंची 'नजर'च लागते. लावणी या शृंगारप्रधान काव्य आकृतिबंधास सामाजिक-आर्थिक जीवनदर्शी आशयदर्शनासाठी वापरण्याचा प्रयोग अण्णा भाऊच करीत. त्यांच्या या प्रयोगशीलतेची दखल आपल्या वाङ्मयीन प्रयोगशीलतेचा ऊठवस टेंभा मिरवणाऱ्या समीक्षक-साहित्यिकांनी घेतली नाही. हे त्यांचेच दुर्दैव! ते म्हणतात :

''मुंबईत उंचावरी मलबार हिल इंद्रपुरी
कुबेरांची वस्ती तिथं सुख भोगती
परळात राहणारे रातदिवस राबणारे
मिळेल ते खाऊन घाम गाळती
फोरास रोड, तीनबत्ती गोलपिठा नाक्यावरती
शरीर विकून कितीएक पोट भरती''

अण्णा भाऊंनी जागतिक घडामोडींपासून सामाजिक, राजकीय घडामोडींवर पोवाडे लिहिले. स्पेन, स्तालिनग्राडचा पोवाडा जसा लिहिला तसा पंजाब-दिल्ली दंग्यावर पोवाडा लिहिला. काळ्या बाजाराचा पोवाडा लिहिला, त्याचबरोबर तेलंगणाचा संग्राम व अंमळनेरचे अमर हुतात्मे याचे चित्रण पोवाड्यांत केले. तेलंगणाचा संग्राम हा पोवाडा म्हणजे हैदराबाद मुक्तिसंग्रामाचा पोवाडाच! त्यात ते म्हणतात :

''निझामी राज्यकर्त्यांना धक्का बसला
बर्कऱ्याला पाण्यामध्ये सुरा दिसू लागला
वेळीच आळा घालावा विचार त्यांनी केला
पोलिसांना हुकूम त्यांनी दिला
रझाकार त्यांच्या जोडीला.....
मोगलाई नाव सार्थ करिती रझाकार
स्वातंत्र्य जे जे मागती त्यांना पकडती
टाचा कापिती अन् चालविती जबरीनं
मागून भाले भोसकून मग घेती शेवटी प्राण.''

मराठवाडा व हैदराबाद संस्थानातील मुक्तिसंग्राम सैनिकांची व्यथा आणि रझाकारांची क्रौर्यकथा पोवाड्यात समर्थपणे मांडणारे अण्णा भाऊ सामाजिक नि राजकीय स्वातंत्र्यलढ्याचे गाणे गाणारे देशभक्त होते हे कोण नाकारू शकेल?

अलौकिक प्रतिभेच्या या थोर साहित्यिकास व लोकशाहिरास मरणोत्तर मोठेपण मिळते आहे हे काय कमी आहे?

•profgsudhir@gmail.com